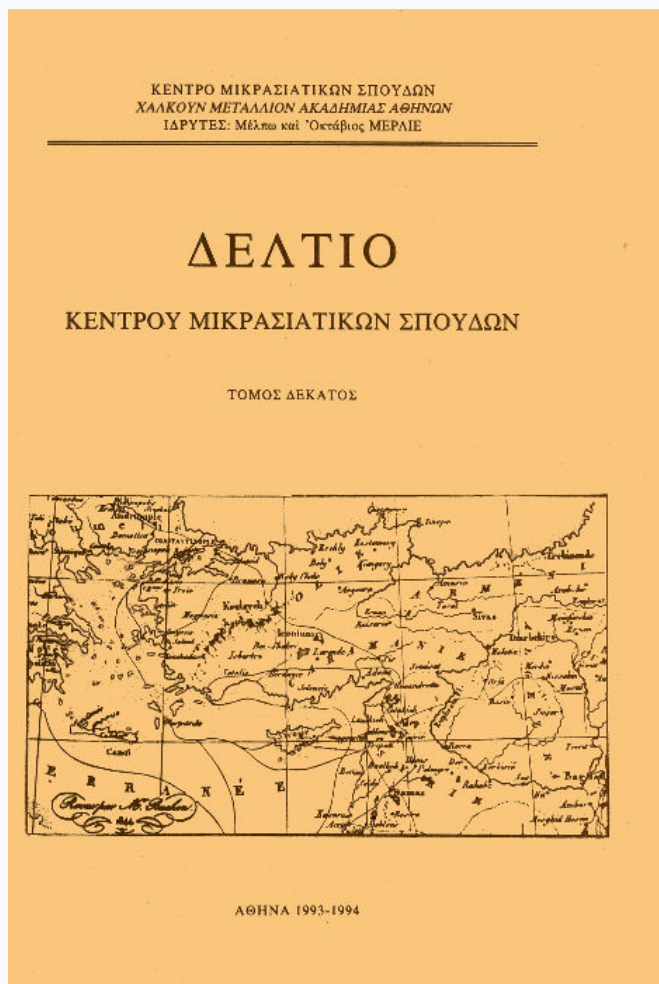

Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών

Τόμ. 10 (1993)

Ελισάβετ Α. Ζαχαριάδου, Ιστορία και θρύλοι των παλαιών σουλτάνων (1300-1400)

Μαρία Στασινοπούλου

doi: [10.12681/deltiokms.105](https://doi.org/10.12681/deltiokms.105)

Copyright © 2015, Μαρία Στασινοπούλου

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Στασινοπούλου Μ. (1993). Ελισάβετ Α. Ζαχαριάδου, Ιστορία και θρύλοι των παλαιών σουλτάνων (1300-1400). *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, 10, 381-384. <https://doi.org/10.12681/deltiokms.105>

Ἡ στάση αὐτὴ δὲν περιόρισε πάντως τὴν ἐπίδραση τῶν κειμένων τοῦ Rycaut στὴ διαμόρφωση τῶν ἀπόψεων κορυφαίων συγγραφέων τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Διαφωτισμοῦ ὅπως ὁ Locke, ὁ Montesquieu καὶ ὁ Gibbon. Χαρακτηριστικὸ τῆς ἔκτασης αὐτῆς τῆς ἐπιρροῆς ὑπῆρξε καὶ τὸ γεγονός ὅτι ὁ молдаβὸς ἡγεμόνας Δημήτριος Καντεμίρ, ποὺ δίκαια θεωρεῖται ὁ μέγιστος ρουμάνος συγγραφέας τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰώνα, μετέφρασε κατὰ λέξιν ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Rycaut, *The present state of the Ottoman Empire* (Λονδίνο 1667) τὴν ἐκτενὴ περιγραφὴ τῆς μωαμεθανικῆς θρησκείας σὲ σύγγραμμά του πᾶνω στὸ θέμα αὐτό. Ἡ δεσποινὶς Anderson προσφέρει στὸν μελετητὴ τοῦ ἔργου τοῦ Rycaut μεγάλη ὑπηρεσία μὲ τὸν λεπτομερὴ πίνακα τῶν ἐκδόσεων τῶν ἔργων του ποὺ παραθέτει σὲ Α΄ Ἐπίμετρο τοῦ βιβλίου της (σσ. 294-297). Τὸ ἔργο ὁλοκληρώνεται μὲ τὴν ἀνασκόπηση τῆς δράσης τοῦ Rycaut μετὰ τὴν ἀποχώρησή του ἀπὸ τὴ Σμύρνη, γιὰ τὴν ὁποία διατήρησε ὡς τὸ τέλος τῆς ζωῆς του ἀμείωτα αἰσθήματα «σεβασμοῦ καὶ στοργῆς», ὅπως ἐξομολογεῖται σὲ ἐπιστολὴ του τοῦ 1692.

Τὸ βιβλίον τῆς δεσποινίδος Anderson ἀποτελεῖ ἐξαίρετη συμβολὴ στὶς Μικρασιατικὲς σπουδὲς τόσο ὡς συνολικὴ σύνθεση καὶ ὡς πρότυπο ἀντίστοιχων μελετῶν, ὅσο καὶ γιὰ τὶς πολυποίκιλες νέες πληροφορίες ποὺ προσπορίζει στὴν ἔρευνα. Εἰδικότερα πολύτιμη εἶναι ἡ συνεισφορὰ τοῦ ἔργου στὶς Σμυρναϊκὲς σπουδὲς μὲ τὶς περιγραφὲς τῆς τοπογραφίας, τῆς πληθυσμιακῆς σύνθεσης καὶ τῆς κοινωνικῆς καὶ οἰκονομικῆς ζωῆς τῆς Σμύρνης τὸ δεύτερο μισὸ τοῦ δεκάτου ἐβδόμου αἰώνα. Ἡ ἐρευνητικὴ πληρότητα, ἡ ὑποδειγματικὴ ἐπιστημονικὴ εὐσυνειδησία, τὸ κρυστάλλινον ὕψος καὶ ἡ ἱστορικὴ κρίση τῆς συγγραφέως καθιστοῦν τὸ βιβλίον της κατὰ τὴ γνώμη μου τὴν καλύτερη ἐπιστημονικὴ μονογραφία στὴν περὶ Σμύρνης ἱστορικὴ βιβλιογραφία γιὰ δεκαετίες.

ΠΑΣΧΑΛΗΣ Μ. ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΗΣ

Ἑλισάβετ Α. Ζαχαριάδου, *Ἱστορία καὶ θρύλοι τῶν παλαιῶν σουλτάνων (1300-1400)*. Ἀθήνα: Μορφωτικὸ Ἰδρυμα Ἑθνικῆς Τραπεζῆς, 1991, 234 σσ.

Σὲ μιὰ ὅπως πάντα φροντισμένη ἔκδοση τοῦ Μορφωτικοῦ Ἰδρύματος Ἑθνικῆς Τραπεζῆς ἡ Ἑλισάβετ Ζαχαριάδου παρουσιάζει στὸ ἐλληνικὸ κοινὸ τὸ χρονικὸ τοῦ Γιαχσῆ-Φακίχ, ὅπως αὐτὸ μᾶς σώζεται ἐνσωματωμένο στὸ ἔργο τοῦ Ἀσῆκ-Πασάζαντε, πολεμιστῆ καὶ χρονογράφου τοῦ 15ου αἰώνα. Ἡ ἀξία ὅμως αὐτῆς τῆς σημαντικῆς ἔκδοσης δὲν ἔγκειται μόνον στὸ δεύτερο μέρος τοῦ βιβλίου (*Τὸ χρονικόν*), τὴν ἐπιτυχημένη ἀπόδοση τοῦ κειμένου, ποὺ τὸ κάνει προσιτὸ ὄχι μόνον στοὺς ἱστορικοὺς ἀλλὰ καὶ στὸ εὐρύτερο κοινόν, ἀλλὰ καὶ στὴν ἐκτενέστατη φιλολογικὴ καὶ ἱστορικὴ εἰσαγωγή ποὺ προτάσσει ἡ ἐκδότις στὸ πρῶτο μέρος (*Ἱστορικὸ πλαίσιο*). Κα-

ταρχήν παρουσιάζει τὸ χρονικό, τὴ μιὰ ἀπὸ τὶς δύο τουρκικὲς χρονογραφικὲς πηγὲς ποὺ διαθέτουμε γιὰ τὴν ἱστορία τῶν Ὀθωμανῶν τὸν 14ο αἰῶνα καὶ τὸ ἐντάσσει μέσα στὸ εὐρύτερο πλαίσιο τῆς τουρκικῆς χρονογραφίας. Ἐπιπλέον χρησιμοποιώντας τὶς βυζαντινὲς πηγὲς διευκρινίζει τὶς πληροφορίες τοῦ Γιασχῆ-Φακίχ καὶ μᾶς δίνει μιὰ σύνθετη εἰκόνα τῆς συρρίκνωσης τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας καὶ τῆς ὀθωμανικῆς ἐπέκτασης στὸν 14ο αἰῶνα, ἐποχὴ ποὺ ἡ συγγραφέας γνωρίζει καλὰ καὶ μὲ τὴν ὁποία ἔχει ἀσχοληθεῖ ἐπανειλημμένως.

Μετὰ ἀπὸ κάποιες γενικὲς πληροφορίες γιὰ τὶς ἐπαφὲς τοῦ τουρκικοῦ καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου μέχρι τὴν ἰδρυση τοῦ ἐμιράτου τοῦ Ὀσμάν (*Εἰσαγωγικά*) ἀκολουθεῖ μιὰ σύντομη εἰσαγωγή στὴν ὀθωμανικὴ ἱστοριογραφία, στὴν ὁποία ὑπογραμμίζεται ὁ προφορικός χαρακτήρας τῆς τουρκικῆς χρονογραφίας, χαρακτήρας ποὺ διατηρεῖται στὴ λαϊκὴ χρονογραφία καὶ μετὰ τὴν ἀνάπτυξη ἀπὸ τὸ 1500 περίπου μιὰς λόγιας ἱστοριογραφίας (Α' *Ἡ Ὀθωμανικὴ ἱστοριογραφία*). Τὰ κεφάλαια Β' καὶ Γ' τοῦ πρώτου μέρους εἶναι ἀφιερωμένα στὰ τουρκικὰ χρονικά τοῦ 14ου αἰῶνα καὶ στὸ χρονικὸ τοῦ Ἀσῆκ Πασάζαντε, ὁ ὁποῖος χρησιμοποίησε μεταξὺ ἄλλων κειμένων καὶ τὸ χρονικὸ τοῦ Γιασχῆ-Φακίχ γιὰ νὰ συνθέσει τὸ ἔργο του. Πρέπει νὰ ὑπογραμμίσουμε ἐδῶ τὸν ἐπιτυχημένο τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἡ συγγραφέας παρουσιάζει τὴ σύνθετη φιλολογικὴ ἱστορία τοῦ κειμένου χωρὶς νὰ προδίδει τὴν εὐανάγκαστη ἀφήγηση. Τὴν περιγραφὴ τοῦ χρονικοῦ τοῦ Ἀσῆκ-Πασάζαντε καὶ τὶς βιογραφικὲς πληροφορίες γιὰ τὸν συγγραφέα του ἀκολουθοῦν τὰ ἐλάχιστα στοιχεῖα ποὺ διαθέτουμε γιὰ τὸν ἴδιο τὸν Γιασχῆ-Φακίχ καὶ μιὰ πρώτη συνοπτικὴ παρουσίαση τοῦ χρονικοῦ του καθὼς καὶ τῶν ἱστορικῶν δεδομένων ποὺ ὡς ἓνα βαθμὸ θὰ πρέπει νὰ διαμόρφωσαν τὴ διήγηση καὶ νὰ καθόρισαν τὶς σιωπὲς τῆς. Τὸ πιὸ χαρακτηριστικὸ παράδειγμα εἶναι ἡ ἀποσιώπηση τῆς συμμετοχῆς τῶν Ὀθωμανῶν στὸν βυζαντινὸ ἐμφύλιο πόλεμο, τὴν ὁποία ἡ ἐκδότις ἀκολουθώντας καὶ προχωρώντας τὸν προβληματισμὸ τοῦ τούρκου ἱστορικοῦ Halil Inalcik ἐρμηνεύει ὡς ἀποτέλεσμα τῆς ἐποχῆς στὴν ὁποία γράφεται τὸ χρονικὸ: πρόκειται γιὰ τὰ χρόνια μετὰ τὴν ἥττα τῶν Ὀθωμανῶν ἀπὸ τὸν Ταμερλάνο στὴν Ἀγκυρα (1402) ποὺ θεωρήθηκε ἀπὸ τοὺς πιστοὺς ὡς τιμωρία τῆς ἄνομης συνεργασίας τοῦ Βαγιαζήτ Α' μὲ τοὺς ἀπίστους στὴν προσπάθειά του νὰ καθυποτάξει τὰ ἐμιράτα τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Σὲ ἓνα χρονικὸ ποὺ γράφτηκε γιὰ νὰ δοξάσει τὴν ἐντυπωσιακὴ ἄνοδο μιᾶς δυναστείας μὲ κοσμοκρατορικὲς ἀξιώσεις ἡ ἀναφορὰ σὲ ἀνίερους συμμαχίες στὴν ἀρχὴ τῆς ἐπέκτασης δὲν εἶχε καμιά θέση.

Στὸ Δ' κεφάλαιο (*Ὁ Γιασχῆ-Φακίχ καὶ ἡ ἐποχὴ του*) ἡ συγγραφέας παρουσιάζει μὲ βάση τὴν ἔννοια τοῦ ἱεροῦ πολέμου (dijihad) καὶ τῶν συμπληρωματικῶν ἐννοιῶν τοῦ γαζῆ (gazi) καὶ τοῦ μάρτυρα (shahid) τὸ ἰδεολογικὸ πλαίσιο τοῦ χρονικοῦ τοῦ Γιασχῆ-Φακίχ καὶ μᾶς δίνει πληροφορίες γιὰ τὸ ὑπόστρωμα τῶν μύθων καὶ παραδόσεων ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἀντλεῖ ὁ χρονογράφος γιὰ νὰ δημιουργήσει τὴν γενεαλογία τῶν ὀθωμανῶν σουλτάνων. Ταυτόχρονα παρουσιάζει τὰ ἱστορικὰ γεγονότα τῆς τουρκικῆς καὶ εἰδικότερα τῆς

όθωμανικής επέκτασης και υπογραμμίζει την αβεβαιότητα που τυλίγει ακόμη και σήμερα την καταγωγή της δυναστείας του 'Οσμάν ή ακόμη και τον βίο του 'Ορχάν, του όποιου τὸ ἔτος θανάτου ἦταν ἤδη ἄγνωστο στους τούρκους χρονογράφους τοῦ τέλους τοῦ 15ου αἰώνα. Τέλος μᾶς δίνει ἓνα μίτο γιὰ νὰ προχωρήσουμε στὴν κατανόηση πλήθους στοιχείων στὴν ἀφήγηση τοῦ Γιαχσή-Φακίχ πὺ ἐνῶ μοιάζουν νὰ βγαίνουν ἀπὸ τὸν κόσμον τοῦ παραμυθιοῦ (γιὰ παράδειγμα οἱ τρόποι παρείσφρησης στὰ κάστρα) παραπέμπουν στὴν ἱστορικὴ πραγματικότητα καὶ μάλιστα στὴν ἀρχικὴ κατάρτιση τῆς ὑπαίθρου χώρας καὶ τὴν ἀκόλουθη πολιορκία τῶν ὀχυρῶν.

Στὰ τρία τελευταῖα κεφάλαια τοῦ πρώτου μέρους (Ε' *Ἡ Βιθυνία*, ΣΤ' *Ἡ Θράκη*, Ζ' *Οἱ νέοι κυρίαρχοι καὶ οἱ παλαιοὶ κάτοικοι*) παρουσιάζεται ἡ κατάρτιση τῆς ἐνδοχώρας πὺ εἶχε χάσει πᾶ τὴν ἐπαφὴ μὲ τὸ κέντρο καὶ ἡ διείσδυση τῶν 'Οθωμανῶν στὴν καρδιὰ τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Μὲ τὰ ἐργαλεῖα τοῦ ἱστορικοῦ ἢ συγγραφέας μᾶς βοηθαί νὰ ἀντλήσουμε τὸ μέγιστον τῶν πληροφοριῶν ἀπὸ ἓνα κείμενον μὲ τοὺς κώδικες τῆς μεσαιωνικῆς χρονογραφίας καὶ ἐκφραστικὰ μέσα πὺ ἀγγίζουν τὰ ὅρια τοῦ θρύλου, δυσπρόσιτον στὴν πρώτη ἀνάγνωση. Πέρα ἀπὸ τὴν ταύτιση τῶν τοπωνυμίων καὶ τὴν τοπογραφικὴ ἐρμηνεία τοῦ χρονικοῦ, μᾶς παρέχονται ἐρμηνευτικὰ κλειδιά γιὰ νὰ κατανόησουμε τὶς διαφορὲς μορφὲς συνύπαρξης τῶν χριστιανικῶν καὶ ἰσλαμικῶν πληθυσμῶν τῶν περιοχῶν αὐτῶν. 'Ἡ ἀνοχή, ἡ συνεργασία ἀλλὰ καὶ ἡ ἐνεργὴ ἀντίσταση ἀπαντῶνται κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ 14ου αἰῶνα καὶ στὴ Θράκη καὶ στὴ Βιθυνία καὶ πρέπει νὰ ἐξετάζονται πάντα καὶ ὑπὸ τὸ πρίσμα τῶν νόμων τοῦ ἱεροῦ πολέμου σχετικὰ μὲ τὶς συνέπειες τῆς κατάληψης μιᾶς πόλης μετὰ ἀπὸ ἀντίσταση. 'Ὡστόσο, ἡ ἀποξένωση τῆς περιφέρειας ἀπὸ τὸ κέντρο, καθαρὰ πρακτικὴ (ἐπικοινωνίες), ἀλλὰ καὶ οἰκονομικοκοινωνικὴ καὶ ἰδεολογικὴ (βαριὰ φορολογία, δυσαρέσκεια ἐξαιτίας τῶν δυναστικῶν ἀλλαγῶν, σύγκλιση τῶν δύο ἐκκλησιῶν) καὶ ἡ δυσπιστία —δικαιολογημένη ἴσως— τοῦ κέντρου γιὰ τὶς τοπικὲς ἐστίες ἀντίστασης, δὲν βοήθησαν τὴν ὄλο καὶ πῶ ἀδύναμη ἄμυνα τοῦ Βυζαντίου. 'Εξάλλου ἡ ἔντονη παρουσία τῶν ἰσλαμικῶν μοναστικῶν ταγμάτων συνέτεινε στὸν γοργὸ ἐποικισμό τῆς ἐρημωμένης ὑπαίθρου. Μὲ ἐντυπωσιακὴ πυκνότητα πὺ καὶ πάλι ὅμως δὲν ἐπιβαρύνει τὸ ὕψος, ἡ συγγραφέας δίνει τὴν εἰκόνα τῆς ὀθωμανικῆς επέκτασης ὄχι μόνο ἀπὸ τὴ σκοπιὰ τῆς πολιτικῆς ἱστορίας ἀλλὰ καὶ τῆς οἰκονομικῆς καὶ κοινωνικῆς πραγματικότητας. 'Ἡ γνώση τῆς ἱστοριογραφικῆς παραγωγῆς στὸ διπλὸ πλαίσιο τῆς τουρκικῆς καὶ τῆς βυζαντινῆς καὶ νεοελληνικῆς ἱστορίας τῆς δίνει τὴ δυνατότητα μιᾶς πολὺ πλευρῆς σύνθεσης.

'Ἡ στρωτὴ μετάφραση, βασισμένη κυρίως στὴν ἔκδοση τοῦ Γ. Ν. Atsız (Κωνσταντινούπολη 1949) καὶ ἐν μέρει στὴν ἔκδοση Giese (Λειψία 1929), διευκολύνει τὴν ἀνάγνωση τοῦ χρονικοῦ καὶ σώζει σὲ μεγάλο βαθμὸ τὴ γοητεία τοῦ πρωτοτύπου μὲ τὴν παρατακτικὴ δομὴ τοῦ παραμυθιοῦ. Σ' ἓνα σύντομον κεφάλαιο ἡ μεταφράστρια ἐξηγεῖ τοὺς λόγους πὺ ὑπαγόρευσαν κάποιες ἐπιλογές τῆς. Τὸ ὑπόμνημα παρέχει πληροφορίες γιὰ τὶς γραφὲς τῶν

χειρογράφων και για έκδοτικά προβλήματα αλλά και για δυσερμήνευτα χωρία του κειμένου. Όπως και στο πρώτο μέρος ή συγγραφέας έχει συγκεντρώσει πλήθος πληροφοριών και παραπομπών στις πηγές και τη νεότερη βιβλιογραφία χωρίς να διογκώσει άδικαιολόγητα τις σημειώσεις.

Η βιβλιογραφία, ένα χρονολογικό διάγραμμα, ένα γλωσσάρι των όρων, δύο χάρτες (Βιθυνία και Θράκη) και ένα εύρετήριο ολοκληρώνουν το έργο της Έλिसάβετ Ζαχαριάδου. Μία χρήσιμη προσθήκη στο εύρετήριο θα ήταν ίσως ή παράλληλη παράθεση τουρκικών και ελληνικών τοπωνυμίων, όπου ή ταύτιση είναι δυνατή.

Στο προλογικό της σημείωμα ή συγγραφέας μās ενημερώνει για τὸ ιστορικό τῆς έκδοσης. Ἡ ἀπαρχή τῆς βρίσκεται σ' ἓνα πρόγραμμα τοῦ Μ.Ι.Ε.Τ. ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ Νίκου Σβορώνου —στὴ μνήμη τοῦ ὁποῖου εἶναι ἀφιερῶμένο τὸ βιβλίο— με στόχο τὴ σύνταξη συστηματικῆς βιβλιογραφίας γιὰ τὶς πηγές τῆς ἱστορίας τοῦ νέου ἑλληνισμοῦ. Θὰ ἦταν εὐχῆς ἔργο νὰ ὑπάρξει συνέχεια στὴν ἐρευνητικὴ ἀλλὰ καὶ στὴν ἐκδοτικὴ προσπάθεια σ' αὐτὸ τὸ ὕψηλὸ ἐπίπεδο ποὺ κάνει προσιτὲς καὶ τὶς τουρκικὲς πηγές τῆς μεσαιωνικῆς καὶ νεότερης ἱστορίας μας στοὺς ἐρευνητὲς ἀλλὰ καὶ σὲ ἓναν εὐρύτερο κύκλο ἀναγνωστῶν.

ΜΑΡΙΑ ΣΤΑΣΙΝΟΠΟΥΛΟΥ

Süraiya Faroqhi, *Herrscher über Mecca, Die Geschichte der Pilgerfahrt*, Μόναχο-Ζυρίχη Ἐκδόσεις Artemis, 1990, 351 σσ.

Ἀπὸ τὸ 1517, ὁπότε ὁ Σουλτάνος Σελῆμ Α' κατέκτησε τὴν Συρία καὶ τὴν Αἴγυπτο καὶ ἔγινε κύριος τῆς Ἀραβικῆς Χερσονήσου, οἱ Ὀθωμανοὶ ἐπωμίσθησαν τὴν εὐθύνη γιὰ τὴ διαφύλαξη τῶν δύο ἱερῶν πόλεων τῶν Μουσουλμάνων, τῆς Μέκκας καὶ τῆς Μεδίνας, καὶ ἀκόμα γιὰ τὴν ἀσφάλεια τῶν δρόμων ποὺ ὀδηγοῦν σ' αὐτές, καθὼς, σύμφωνα με τὸ Κοράνι, ὁ κάθε Μουσουλμάνος ὀφείλει, τουλάχιστον μιὰ φορὰ στὴ ζωὴ του, νὰ ταξιδέψει ἐκεῖ γιὰ προσκύνημα. Ἡ ὀθωμανικὴ δυναστεία ἐπωμίσθηκε ὡς τὸ τέλος αὐτὴ τὴν εὐθύνη καὶ τὸ 1900, ὅταν ἐπεκτεινόταν τὸ σιδηροδρομικὸ δίκτυο μέσα στὴν ἐπικράτειά της, ὁ Ἀβδοῦλ Χαμίτ Β' ἀποφάσισε τὴν κατασκευὴ μιᾶς γραμμῆς με ἀφετηρία τὴν Δαμασκὸ καὶ κατεύθυνση τὴν Μεδίνα γιὰ τὴν ἐξυπηρέτηση τῶν προσκυνητῶν. Τὸ ἔργο ἐντάσσεται στὴν πανισλαμιστικὴ πολιτικὴ τοῦ σουλτάνου καὶ οἱ Μουσουλμάνοι ὅλου τοῦ κόσμου ἔδωσαν τὸν ὀβολό τους γιὰ τὴν ὀλοκλήρωσή του.

Μολοντὸι ἡ συγγραφέας με τὴν ἐρευνά της καλύπτει ὀλόκληρη τὴν παραπάνω περίοδο —καὶ μάλιστα προτάσσει μιὰ εἰσαγωγή σχετικὰ με τὸ προκόννημα κατὰ τὸν μεσαιῶνα— ἐπικεντρώνει τὴν προσοχή της στὴ χρονικὴ